

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

А. С. Краєвська, О. О. Мороз, Б. Є. Грабовецький

**РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ**

Монографія

Вінниця
ВНТУ
2013

УДК 338.48
ББК 65.433.1
К78

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 5 від 27 грудня 2012 р.)

Рецензенти:

О. О. Прутська, доктор економічних наук, професор

Л. О. Чорна, доктор економічних наук, професор

Краєвська, А. С.

К78 Рекреаційні ресурси санаторно-курортних підприємств: сутність та перспективи використання : монографія / А. С. Краєвська, О. О. Мороз, Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 186 с.
ISBN 978-966-641-531-1

В монографії розроблен теоретичні положення, обґрунтовано методичні і практичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів санаторно-курортними підприємствами в умовах ринкової економіки. Визначено роль рекреаційних ресурсів в діяльності санаторно-курортних підприємств. Приймаючи за основний показник соціально-економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів обсяги реалізованих санаторно-курортних послуг, запропоновано впровадження сучасних ринкових елементів і механізмів, які б сприяли розробленню та реалізації нових наукових технологій у сфері рекреації.

УДК 338.48
ББК 65.433.1

ISBN 978-966-641-531-1

© А. Краєвська, О. Мороз, Б. Грабовецький, 2013

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади використання рекреаційних ресурсів санаторно-курортними підприємствами.....	6
1.1. Природні ресурси як основа рекреаційного комплексу України.....	6
1.2. Рекреаційні ресурси в структурі природно-ресурсного потенціалу санаторно-курортних підприємств.....	22
1.3. Еколого-економічний зміст збалансованого рекреаційного природокористування.....	34
Висновки до розділу 1.....	47
Розділ 2. Аналітичне оцінювання господарської діяльності санаторно-курортних підприємств.....	50
2.1. Існуюча система управління курортними рекреаційними закладами.....	50
2.2. Аналізування результатів фінансово-господарської діяльності санаторно-курортних підприємств.....	64
2.3. Оцінювання стану санаторно-курортних закладів.....	85
Висновки до розділу 2.....	110
Розділ 3. Розвиток рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств.....	113
3.1. Формування організаційно-економічного механізму використання рекреаційних ресурсів санаторно-курортними підприємствами.....	113
3.2. Визначення відносної вагомості критеріїв, що характеризують рекреаційну привабливість санаторно-курортних закладів.....	126
3.3. Поліпшення якості санаторно-курортних послуг в системі стратегічного управління підприємствами.....	138
Висновки до розділу 3.....	161
Висновки.....	164
Література.....	166

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку економіки України, важливою умовою успішного функціонування санаторно-курортних підприємств є впровадження сучасних ринкових елементів і механізмів, які б сприяли розробленню та реалізації нових наукових технологій у сфері рекреації. Вирішальним чинником успіху у вирішенні цієї проблеми є ефективне використання соціально-економічних та природних рекреаційних ресурсів такими підприємствами. Саме від цього великою мірою залежить результативність, конкурентоспроможність, перспективність санаторно-курортних підприємств, а також ступінь задоволення потреб населення в лікуванні та оздоровленні на основі цілющих властивостей природи. Однак, за даними офіційної статистики, кількість таких підприємств в Україні та обсяги реалізованих ними послуг зменшуються протягом останніх років. Щоб розвивати санаторно-курортні підприємства та підвищувати ефективність використання рекреаційних ресурсів бракує інноваційних підходів в організації рекреаційної діяльності й управлінні оздоровчими закладами і водночас державної підтримки в цьому напрямі.

Варто зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі значну увагу зосереджено на питаннях використання рекреаційних ресурсів, інноваційного розвитку оздоровчих та лікувально-профілактичних закладів, екологічних досліджень, професійного навчання персоналу та підвищення ефективності управління організацією. Найвідомішими у цих напрямках є праці І. Алексеєва, О. Бейдика, С. Вовканича, А. Ветитнева, С. Генсірука, О. Гулич, Г. Денисика, С. Дорогунцова, В. Євдокименко, Н. Комарової, О. Кузьміна, С. Левківського, В. Мамутова, П. Масляка, Н. Мироненка, О. Мороза, М. Одрехівського, Й. Петровича, М. Реймерса, М. Римара, В. Рудського, К. Сочки, Ю. Стадницького, І. Твердохлебова, Н. Фоменка, Т. Хачатурова, М. Хвесика, Л. Черчик, Н. Чухрай, І. Школи та ін.

Незважаючи на вагомий внесок, який зробили вищезазначені вчені у сфері використання рекреаційних ресурсів, існує певне коло питань, які потребують подальшого дослідження. Найактуальнішою і водночас найменш дослідженою є проблема збільшення економічного та соціального ефекту від використання рекреаційних ресурсів санатор-

но-курортними підприємствами за умови максимального збереження природного навколишнього середовища. На сьогодні комплексно не виокремлено факторів впливу на ефективність використання рекреаційних ресурсів санаторно-курортними підприємствами, недостатньо дослідженими залишаються й питання щодо оцінювання та контролювання якості пропонованих ними послуг. У зв'язку з цим, санаторно-курортні підприємства України є не достатньо адаптованими до ринкових умов господарювання.

Пошук можливостей розв'язання цієї проблеми націлено в роботі на розроблення теоретичних положень і методико-прикладних рекомендацій із підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів санаторно-курортними підприємствами за рахунок впровадження в організацію їхньої діяльності сучасних ринкових елементів.

Актуальність таких досліджень обумовлена ще й тим, що збалансований інноваційний розвиток санаторно-курортних підприємств, створення належного інфраструктурного забезпечення, сучасних комфортних умов для оздоровлення і відпочинку населення, сприятиме не лише формуванню конкурентоспроможного і високоефективного санаторно-курортного продукту, але і вирішенню багатьох соціальних та екологічних проблем. Особлива роль тут належить рекреаційним ресурсам, які є обов'язковою умовою для створення та розвитку санаторно-курортних підприємств. З огляду на це в роботі розглядається сутність і значення рекреаційних ресурсів як чинника підвищення ефективності функціонування сучасного санаторно-курортного закладу на основі комплексного раціонального використання природно-ресурсного потенціалу підприємства, системного вдосконалення управлінських процесів в цьому напрямі, зокрема щодо поліпшення якості санаторно-курортних послуг.

Розділ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ САНАТОРНО-КУРОРТНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

1.1 Природні ресурси як основа рекреаційного комплексу України

Особливістю нашого часу є інтенсивний техногенний вплив на людину, що вимагає відновлення затраченої енергії та відпочинку. Соціальні умови життя людей, що пов'язані з їх трудовою діяльністю, інформаційні та інтелектуальні навантаження викликають фізичну та психологічну втому, емоційний стрес. В зв'язку з цим зростає потреба у використанні так званих рекреаційних ресурсів, виникає необхідність у розвитку існуючих рекреаційних підприємств, що надають послуги відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення і становлять рекреаційний комплекс країни.

Дослідженням рекреації займаються спеціалісти різноманітних галузей знань – географи, біологи, психологи, екологи, медики, соціологи, економісти. В зв'язку з цим виникає складність у визначенні понять, пов'язаних з рекреаційною діяльністю.

У науковій літературі термін рекреація з'явився в США в кінці 90-х років XIX століття. На той час рекреацію визначали як одночасно відновлення, оздоровлення і простір, де здійснюються ці види діяльності. В сучасній літературі спостерігається перехід до нового бачення рекреації. Так, автори рекреаційної географії [97] зазначають, що сьогодні рекреація, як особливий вид діяльності, стає необхідною умовою нормальної людської життєдіяльності, засобом компенсації напруження та відновлення працездатності, і, як наслідок, умовою продовження самого виробництва.

За часів Радянського Союзу дослідженням рекреації займалися такі відомі вчені, як М. Я. Лемешев [102], В. К. Мамутов [149, 152], Н. С. Мироненко [108], І. Т. Твердохлебов [108] та ін. Так, Н. С. Мироненко та І. Т. Твердохлебов дали таке визначення: «рекреація – це сукупність явищ і відносин, що виникають в процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної і культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що

знаходяться за межами населеного пункту, який є місцем їх постійного проживання» [108].

Пізніше Н. Ф. Реймерс у своїх працях розглядає рекреацію, як «відновлення здоров'я і працездатності через відпочинок поза межами місця проживання, на природі, чи під час туристичної поїздки, що пов'язана з відвідуванням цікавих для огляду місць (національних парків, природних, архітектурних, історичних пам'ятників, музеїв та ін.)» [151, с. 449].

Досліджуючи організацію рекреаційної діяльності, К. А. Сочка стверджує, що рекреація – це «відновлення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі трудової, навчальної діяльності, а також різноманітні види людської діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола соціальних і особистих потреб» [182, с. 4].

В сучасній екологічній енциклопедії [58, с. 189] рекреація (від лат. *recreatio* – відновлення) визначається як «система заходів, пов'язана з використанням вільного часу людини для її оздоровлення, а також культурно-пізнавальної та спортивної діяльності поза межами постійного місця проживання».

На нашу думку, рекреацію слід розглядати як систему оздоровчих, пізнавальних, спортивних і культурно-розважальних заходів, спрямованих на відновлення фізичних і духовних сил людини на основі раціонального використання рекреаційних ресурсів, як обов'язкової умови розвитку рекреації.

Хоча в науці не існує загальноприйнятої класифікації функцій рекреації, їх умовно розділяють на 3 групи [25; 97]:

1) медико-біологічна функція, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні і оздоровленні;

2) соціально-культурна функція – це провідна функція рекреації. Вона пов'язана з туризмом, який відкриває великі можливості для спілкування людини з природними, культурно-історичними і соціальними цінностями як своєї країни, так і країн всього світу;

3) економічна функція полягає в простому і розширеному відтворенні робочої сили. Завдяки рекреації підвищується здатність до праці, збільшується тривалість періоду збереження повноцінної працездатності, що веде до збільшення фонду робочого часу внаслідок зменшення захворюваності, підвищення життєвого тону. Рекреація

виконує також і інші економічні функції: по-перше, рекреація сприяє розвитку господарської структури певної частини території країни; по-друге, завдяки рекреації збільшується зайнятість населення за рахунок рекреаційного обслуговування в галузях, пов'язаних з нею безпосередньо; і по-третє, рекреація здійснює значний вплив на структуру балансу грошових доходів і витрат населення на користь рекреаційних районів та країни в цілому [97].

З розвитком суспільного виробництва, його інтенсифікацією зростає роль організації відпочинку для регенерації та розвитку життєвих сил людини, витрачених у процесі праці. Для цього необхідне сполучення певних умов та ресурсів, а також організація їх використання. Саме рекреаційні підприємства здійснюють таку діяльність, що спрямована на створення та розвиток умов для відпочинку, лікування, відновлення фізичних та духовних сил людини. Всі ці підприємства і пов'язані з ними структури утворюють особливу галузь народного господарства – рекреаційне господарство або багатофункціональний рекреаційний комплекс, який умовно можна розділити на три групи [25]:

- 1) лікувально-оздоровчий (санаторно-курортне лікування та оздоровлення);
- 2) пізнавальний (туризм);
- 3) економічний (регенерація робочої сили, сфера господарчої діяльності).

Останнім часом рекреаційна діяльність підприємств, включаючи санаторно-курортне лікування, оздоровчий відпочинок, туризм, альпінізм та інші види активного відпочинку, набуває все більшого значення. Відбувається процес формування нової галузі економіки, яка базується на певному поєднанні природних і антропогенних факторів і набуває все більшого економічного ефекту. В найбільш розвинутих країнах, території, що використовуються для рекреаційних цілей, займають за площею третє місце після сільськогосподарських та лісових земель [83, с. 149].

Як відомо, для рекреаційної діяльності використовуються ресурси – природні і техногенні процеси та явища, які можуть бути використані для задоволення потреб населення і організації рекреаційного господарства [168]. Рекреаційні ресурси є важливою складовою природного потенціалу, їх роль у формуванні сучасного природокористуван-

ня постійно зростає. Вони певною мірою впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, на формування рекреаційних районів і центрів, на їх спеціалізацію, економічну ефективність та є обов'язковою умовою розвитку рекреації.

Термін «рекреаційні ресурси» в науковій літературі почав використовуватися в період 1968–1971 рр., після чого екологи, економісти, географи та вчені інших спеціальностей постійно уточнювали зміст цього поняття. Так, П. В. Большаник [17] запропонував розуміти під рекреаційними ресурсами природні, природно-технічні і соціально-економічні геосистеми та їх елементи, які при існуючих технічних і матеріальних можливостях можуть бути використані для організації рекреаційного господарства.

За визначенням Т. В. Ніколаєнка [115], до рекреаційних ресурсів відносяться компоненти природного середовища і феномени соціокультурного характеру, які, завдяки певним властивостям, можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності.

Деякі автори вважають, що рекреаційні ресурси є частиною туристичних ресурсів. З цим твердженням можна не погодитись, якщо розглядати рекреаційну галузь не в складі туристичної індустрії, а як окрему галузь економіки, адже рекреаційні ресурси не завжди є туристичними (наприклад, діловий туризм). Безперечно, поняття рекреація тісно пов'язане з туристичною індустрією. Компонентна структура туристичної індустрії являє собою сукупність туристичних галузей, окремих секторів і видів рекреаційної галузі, які розкривають особливості її функціонування і розвитку в межах певного географічного простору. Так, на думку А. М. Ветитнева та Л. Б. Журавльової рекреація пов'язана з тими видами туризму, які спрямовані на відновлення, оздоровлення, релаксацію, а також з дачним відпочинком, екотуризмом і не пов'язана, наприклад, з діловим та політичним туризмом [25, с. 87].

С. І. Дорогунцов [56, с. 108] визначає рекреаційні ресурси як «поєднання компонентів природи, соціально-економічних чинників і культурних цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб людини». До рекреаційних ресурсів він відносить території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил. Крім того, С. І. Дорогунцов [54, 56, 57] визначає такі характерні властивості

рекреаційних ресурсів, як цілісність, динамізм, місткість, стійкість, надійність та привабливість.

Під рекреаційними ресурсами, на нашу думку, слід розуміти природні системи та їх елементи, культурно-історичні об'єкти, ресурси санаторно-курортних підприємств, а також трудові ресурси, які, за певних умов, можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення населення. Їх наявність є обов'язковою умовою для формування і розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств, їх ресурсною базою. Вони потребують раціонального використання, охорони і примноження (відновлення). Все це пов'язано з необхідністю їх кількісної та якісної оцінки, визначенням можливих варіантів використання в тій чи іншій галузі економіки та вибором найбільш прийнятних [193].

За виконуваними функціями рекреаційні ресурси поділяються на ресурси: місцевого значення, обласного, державного та міжнародного. Характерно, що для організації рекреації використовуються ті природні умови та ресурси, що не завжди можуть бути використані іншими галузями світового господарства, а саме: сонячна інсоляція, морські пляжі, природні ландшафти, історичні пам'ятки тощо [56, с. 108].

Як відомо, виділяють три типи рекреаційних ресурсів, наявність та поєднання яких визначають галузеву і територіальну організацію рекреаційних комплексів [56; 97; 193], а також особливості організації рекреаційної діяльності окремих санаторно-курортних підприємств:

- природні;
- культурно-історичні;
- соціально-економічні.

За визначенням, яке дає Н. В. Фоменко, під природними рекреаційними ресурсами слід розуміти «фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей» [193, с. 63].

Отже, до природних рекреаційних ресурсів можуть бути віднесені: земельні ресурси (специфічне поєднання ґрунтів, рельєфу, клімату, рослинності), водні ресурси (поверхневі води), лісові ресурси та над-

рові ресурси (лікувальні грязі, лікувальні мінеральні води, озокерит). В Україні значну частину природного рекреаційного потенціалу складають: рекреаційні ландшафти (лісові, приморські, гірські), природні оздоровчі ресурси (мінеральні води та лікувальні грязі), природно-заповідні об'єкти (національні природні та регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники тощо). При цьому, до найважливіших рекреаційних ресурсів України П. О. Масляк [105] відносить бальнеологічні (мінеральні води, грязі, озокерит), кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні ресурси.

Загалом, площа потенційних територій оздоровчого і рекреаційного призначення в Україні (без радіаційно забруднених) становить 12,8 % території країни [208, с. 102] і розподіляється відповідно до природних особливостей восьми оздоровчо-рекреаційних регіонів: Карпатського, Придніпровського, Донецького, Поліського, Причорноморського, Подільського, Східного і Центрального.

Площа рівнинних рекреаційних ландшафтів України становить 7,09 млн га, гірських та передгірних ландшафтів – понад 2 млн га [56, с. 108]. Крім того, А. В. Яцик у своїх дослідженнях відзначив, що площа понад 3,6 млн га (6,0 % території країни) є придатною для курортного лікування, відпочинку та туризму і в майбутньому може бути освоєна для рекреаційних цілей (табл. 1.1) [208, с. 103].

При розгляді природних рекреаційних ресурсів, актуальним є і визначення структури всього природно-ресурсного потенціалу регіонів України. З цього приводу заслуговує уваги методика визначення компонентної структури природно-ресурсного потенціалу території України, яка розроблена В. П. Руденка [165; 166; 167, с. 162–167]. Оскільки зіставлення різних груп природних ресурсів (мінеральних, земельних, водних, лісових, фауністичних, природних рекреаційних) є досить складним, визначені ним компонентна структура і сумарний природно-ресурсний потенціал по регіонах мають відносний характер і можуть мати певні неточності. Незважаючи на це, отримані результати є цінними для подальших наукових досліджень. Згідно з зазначеною методикою, найбільшу частку в компонентній структурі ресурсів України займають земельні (44,4 % усього ресурсного потенціалу) і мінеральні ресурси (28,3 %). Значно нижчою є частка потенціалу фауністичних (0,5%) і лісових (4,2%) ресурсів [193, с. 255].

Таблиця 1.1 – Перспективний розвиток оздоровчих та рекреаційних територій України, 1999–2026 рр. [208]

Оздоровчо-рекреаційні регіони України	Території за станом освоєння та за роками								
	Освоєні на кінець 1999р., тис. га	Нові, що мають бути освоєні протягом 2001–2026 рр.				Частка освоєних територій на кінець 1999р. від територій 2001–2026 рр. освоєння, %	Освоєні на кінець 2026 р. загалом, тис. га	Зарезервовані на кінець 2026 р., тис. га	Освоєні та зарезервовані загалом на кінець 2026 р., тис. га
		Приріст території за роками							
		2001–2006	2006–2016	2016–2026	2001–2026				
Донецький: Донецька і Луганська області	166,5	12,0	48,5	109,1	169,6	94,0	336,1	19,7	355,8
Придніпровський: Дніпропетровська, Запорізька і Кіровоградська області	106,7	11,0	43,3	75,0	129,3	87,0	236,0	34,8	270,8
Східний: Полтавська, Сумська і Харківська області	165,2	26,0	101,9	364,7	492,6	70,0	657,8	286,2	944,0
Центральний: Київська і Черкаська області	117,3	8,0	32,8	32,9	73,7	44,0	191,0	239,0	430,0
Поліський: Волинська, Житомирська, Рівненська і Чернігівська області	150,6	18,0	88,9	180,6	287,5	26,0	438,1	1211,3	1649,4
Подільський: Вінницька, Тернопільська і Хмельницька області	103,0	15,6	65,6	275,8	357,0	60,0	460,0	305,9	765,9
Причорноморський: Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська і Херсонська області	86,4	6,7	28,0	276,9	311,6	64,0	398,0	220,7	618,7
Карпатський: Закарпаття, Івано-Франківська і Чернівецька області	208,3	25,0	101,6	613,2	739,7	36,0	948,0	1686,4	2634,4
Всього	1104,0	122,3	510,6	1928,1	2561,0	48,0	3665,0	4004,0	7669,0

При оцінюванні кожного компоненту природно-ресурсного потенціалу України, як рекреаційного ресурсу, враховується його сприятливий вплив на здоров'я і самопочуття людини. Серед природних рекреаційних ресурсів, які використовують для лікування різних захворювань, найбільшого поширення і визнання набули лікувальні мінеральні води, яких в Україні є значні запаси різних бальнеологічних типів: вуглекислі, радонові, сульфідні, залізисті, миш'яковисті, борні, йодобромні, бромні, крем'янисті, води з підвищеним вмістом органічних речовин та води без специфічних компонентів та властивостей [109, с.5]. Деякі з них, такі як «Миргородська», «Куяльник», «Поляна квасова», «Березівські мінеральні води», «Нафтуса» і радонові води, мають світове значення та є унікальними на нашій планеті [105].

Як відомо, джерела мінеральних вод та родовищ лікувальних грязей є основою формування та функціонування санаторно-курортних підприємств. Наявність їх на певній території визначає напрямок її курортно-рекреаційного використання [52, с.32]. Сьогодні, на 58 курортах України відкрито близько 400 санаторно-курортних закладів, більшість з яких в оздоровчо-лікувальному процесі використовують мінеральні води і мінеральні грязі.

За бальнеологічними властивостями мінеральні води України можна об'єднати в окремі групи [193, с. 265–266]:

Група А. Води без специфічних компонентів та властивостей. Їхня лікувальна дія зумовлена основним іонним складом та загальною мінералізацією; азот та метан містяться у них у розчиненому стані в умовах атмосферного тиску тільки у незначних кількостях. Води цієї групи виведені на земну поверхню свердловинами, вивчені та використовуються на курортах Миргорода (Полтавська область), Куяльника (Одеська область), Трускавця (Львівська область), Феодосії (Крим), Очакова (Миколаївська область) та інших.

Група Б. Води вуглекислі. Лікувальна дія зумовлена наявністю у великих кількостях розчиненого вуглекислого газу, який становить 95–100 % газів, а також іонним складом та загальною мінералізацією. Ці води виведені на поверхню, вивчені і використовуються на таких курортах: Поляна (Закарпатська область), Голубино у санаторії «Квітка полонини», Сойми – у санаторії «Верховина».

Група В. Води сульфідні. Фізіологічна та лікувальна дія зумовлена наявністю сульфідів (вільного сірководню та гідросульфідного іону).

Води цієї групи вивчені та використовуються на курортах Любіня Великого (Львівська область), Синця (Закарпатська область), Черчого (Івано-Франківська область).

Група Г. Води залістисті, миш'яковисті або миш'якові з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію. Лікувальна дія зумовлена (окрім їхнього іонного, газового складу та мінералізації) одним або декількома з перелічених фармакологічних активних компонентів. Ця група вивчена та використовується у санаторії «Гірська Тиса» (Закарпатська область).

Група І. Води бромні, йодні та з високим вмістом органічних речовин. Виділено два типи мінеральних вод з високим вмістом органічних речовин. Води цієї групи вивчені і використовуються на курортах Трускавця (Львівська область), Березівських мінеральних вод (Харківська область).

Група Д. Радонові (радіоактивні) води використовуються на курорті Хмільник (Вінницька область).

Важливо відзначити, що ресурси таких мінеральних вод, як радонові, сульфідні, води з підвищеним вмістом органічних речовин та води без специфічних компонентів і властивостей, є практично невичерпними, виходячи з рівня їхнього сучасного використання. За наявними запасами мінеральних вод з підвищеним вмістом органічних речовин Україна посідає провідне місце в світі [109, с. 54].

Щодо використання експлуатаційних запасів мінеральних лікувальних вод загалом по Україні, то вони використовуються лише на 8 %, тобто 4903,3 м³/добу з 64238,9 м³/добу (див. табл. 1.2), що вказує на значні перспективи розвитку бальнеологічних курортів в окремих регіонах України.

В Україні є також великі запаси лікувальних грязей, з яких експлуатується сім торфових і десять сульфідних родовищ. Особливе місце займають унікальні ресурси озокериту Бориславського родовища у Львівській області. Торфові грязі є у Львівській та Івано-Франківській областях. Серед мулисто-сульфідних значними є Куяльницьке та Шаболатське (Одеська область), а також Чокракське (Крим) родовища [193, с. 266]. З 70 існуючих в Україні курортів загальнодержавного і місцевого значення, грязелікування застосовується на 19 з них (в тому числі на 5 бальнеогрязьового типу, на 11 – бальнеогрязьового кліматичного типу і на 3 – грязьового кліматичного типу). На цих курортах в 79 оздоровчих закладах для лікувальних цілей окрім міне-

ральних вод і клімату застосовуються пологі (мулові і торфові грязі) місцевих родовищ. На сьогодні грязелікування з успіхом застосовується на таких загальновідомих курортах, як Куяльник, Саки, Євпаторія, Бердянськ, Кирилівка, Слов'янськ, Миргород та ін. [96, с.258].

Таблиця 1.2 – Експлуатаційні запаси мінеральних лікувальних вод України [96]

Мінеральні води	Експлуатаційні запаси			Розвідані запаси, м ³ /добу
	Всього, м ³ /добу	Видобуток, м ³ /добу	Невикористаний резерв запасів, м ³ /добу	
		Відсотки використаних запасів		
1. Радонові	9808,6	875,6/9	8933,0	2225,6
2. Без специфічних компонентів та властивостей	31074,2	1711,4/6	29362,8	42614,0
3. Бромні	9745,0	84,0/1	9661,0	10231,3
4. Вуглекислі, всього	3407,4	180,0/5	3227,4	707,5
5. Залізисті	143,0	0,9/1	142,1	40,0
6. Сульфідні	5414,5	953,4/18	4461,1	803,0
7. З підвищеним вмістом органічних речовин типу «Нафтуса»	894,2	81,0/9	813,2	729,9
8. Крем'янисті	1065,0	754,0/71	311,0	2958,8
9. Борні	871,0	35,0/4	836,0	–
10. Йодо-бромні	832,0	154,0/19	678,0	10460,0
11. Йодо-бромні борні	984,0	74,0/8	910,0	708,0
12. Йодні	–	–	–	37,0
Всього	64238,9	4903,3/8	59335,6	71515,1

У рекреаційних потребах населення провідне місце належить і відпочинку на природі, де важливим ресурсом є лісова рослинність. Лісові ресурси в Україні поділені досить нерівномірно. Більше за все лісових масивів зосереджено у Південно-західному регіоні, де формування рекреаційних територій спирається саме на цей фактор. Лісові

рекреаційні ресурси часто є однією з основних умов виокремлення рекреаційних ландшафтних комплексів, де важливе значення має ступінь благоустрою цих територій, їх видовий склад та лісистість [8, 34–36, 124, 145, 170, 201].

Оцінюючи лісові ресурси, Г. І. Денисик та В. М. Воловик [52, с. 33] виходили з того, що значні лісові масиви створюють умови для рекреаційної діяльності, а склад і структура лісів впливають на мікроклімат і санітарно-гігієнічні умови території. Рекреаційна цінність цих умов визначається такими показниками, як лісистість, породний склад і бонітет деревостою; фітонцидність; естетичність та частота зміни ландшафтів; наявність грибних та ягідних місць; доступність. Крім того, як відомо, деревна рослинність покращує мікрокліматичні умови: в повітрі зменшується кількість пилу, бактерій, нормалізуються гігротермічний і вітровий режими, повітря збагачується киснем та лікувальними речовинами.

Ліс, особливо хвойний, виділяє фітонциди, які вбивають багатьох хвороботворних мікробів, оздоровлюючи повітря. Один гектар листяного лісу, в період вегетації, за день виділяє біля 2 кг летючих фітонцидів, хвойного лісу – 5 кг, а ялівцевого – до 30 кг [56, с. 104], що, безумовно, вказує на рекреаційну цінність лісу. Автори джерела [56] відзначають також цілющі властивості лісного мікроклімату. Ліс позитивно впливає на психіку. У ньому висока іонізація, особливо в сосняку. Листя крон очищує повітря від шкідливих механічних домішок, значно знижує шум, усуває високочастотні звуки, має пилозахисні властивості. У повітрі лісу відсутні патогенні мікроби. Саме тому незначні площі лісових масивів або їх повна відсутність обмежують рекреаційне використання території.

Україна належить до лісодефіцитних держав, зважаючи на те, що ліси займають 14,2 % її території та розміщені нерівномірно: в Поліссі – 29 % площі регіону, Лісостепу – 14 %, Карпатах – 40 %, Степу – 5 %, Криму – 10 %. Хвойні насадження займають 42,2 % від загальної площі вкритих лісом земель, твердолистяні – 43,2 %, м'яколистяні – 13,6 % [56, с. 103]. Близько 34 % площі лісів займає сосна – єдина з хвойних рослин, яка виділяє фітонциди не лише влітку, а й взимку, що дуже важливо для рекреації. Велике рекреаційне значення мають також лісопаркові зони великих міст, які сьогодні активно знищуються під забудову [105].

Кліматичні умови також відіграють важливу роль у розвитку рекреаційної діяльності. Для ландшафтів України характерним є поєднання чистого повітря, наповненого киснем, та високої вологості. Гірські долини Карпат і Криму, захищені хребтами, мають сприятливий мікроклімат для розвитку кліматичних курортів. При оцінюванні кліматичних умов, враховуються температурний і вітровий режими, режим опадів. Велике значення мають ресурси ультрафіолетової радіації (УФ), що забезпечують захисні реакції організму. Всі елементи погоди формують її якість з точки зору комфортності.

Кліматичні рекреаційні умови та ресурси Україні досліджуються в низці праць вітчизняних кліматологів [16, 20, 134, 147]. Від термічних умов рекреаційного району залежить фізіологічний стан відпочивальників. Саме тому клімат з успіхом використовують на курортах як важливий лікувальний чи оздоровчий фактор. Так, зоною комфорту при санаторно-курортному лікуванні Г. І. Денисик і В. М. Воловик [52] вважають температуру в межах 17–22 °С. Крім того, в джерелі [96] зазначено, що температура 17,8 °С є величиною, яка зумовлює лінію фізіологічного комфорту температурних умов довкілля і викликає у людини суб'єктивно хороше тепловідчуття без ознак переохолодження чи перегрівання.

Сприятливими для зимового відпочинку і туризму є умови при наявності снігового покриву не менше 10 і не більше 30–40 см, і температура повинна бути відповідно нижче нуля, але не нижче – 28 °С. Сприятливим є діапазон температур від 0 до –25 °С при умові, що швидкість вітру не буде перевищувати 3–4 м/с [52].

Існує класифікація клімату з погляду рекреаційної діяльності: найкращий – сприятливі кліматичні умови протягом 9,5–10,5 місяців, тепле літо та нехолодна зима зі стійким сніговим покривом або жарке тривале літо та коротка зима без стійкого снігового покриву; гарний – сприятливі кліматичні умови протягом 7–9 місяців; задовільний – сприятливі кліматичні умови протягом 3–6,5 місяців, прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або жарке посушливе літо і сувора зима; поганий – сприятливі кліматичні умови протягом 1–1,5 місяця. З погляду на це, кліматичні ресурси України відносять до найкращих і хороших для рекреаційної діяльності. Крім того, П. О. Масляк [105, с. 82] навів наступні дані, що вказують на велику різноманітність клімату України: «середня річна температура на полонинах Карпат така, як у Приполяр'ї (0 °С), а на Південному узбе-

режжі Криму (+12,5 °С) вона відповідає температурі середземноморського узбережжя Франції».

Кліматичні умови України також дозволяють організувати масовий літній відпочинок протягом 140–145 днів у північно-західних регіонах, 180–190 днів – у степовій зоні морського узбережжя, 220 днів – у південній частині Криму. Для зимових видів відпочинку територія України менш сприятлива, крім району Карпат, де кліматичні умови забезпечують повноцінний відпочинок протягом 90–120 днів [56, с. 109]. Таким чином, клімат України з успіхом використовується санаторно-курортними підприємствами всіх регіонів, як один з основних лікувальних чи оздоровчих факторів [96].

Цьому в значній мірі сприяють водні рекреаційні ресурси, які розрізняються за глибиною, швидкістю течії, характером рослинності, тваринного світу, а також рекреаційним використанням. До додаткових природних критеріїв, які надають можливість розвивати водні види рекреації, належать: чистота повітря, густина лісових масивів прибережної території, естетична оцінка шквальних ландшафтних комплексів, а також доступність берегів [1, 10, 22, 93, 208]. Крім того, важливими показниками, що визначають цінність водних ресурсів для розвитку рекреаційної діяльності, є їх чистота, доступність та температурний режим. Так, найбільше рекреаційне значення мають озера, водосховища, великі ріки з температурами води +17 °С упродовж 2–4 місяців та гірські річки влітку навіть при температурі води +6–+9 °С [52, с. 29]. Чим більша водойма, тим більше видів рекреаційної діяльності на ній можна здійснювати.

В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих (площа водозабору більше 50 тис. кв. км) – 9, середніх (від 2 до 50 тис. кв. км) – 81 і малих (менше 2 тис. кв. км) – 63029. Загальна довжина річок становить 206,4 тис. км, з них 90 % припадає на малі річки [56, с. 89].

Не менш важливе місце належить рекреаційним ресурсам пляжів, які використовуються в діяльності санаторно-курортних підприємств, що розташовані на березі морів, річок, озер. Так, у Кримській, Одеській, Донецькій, Миколаївській областях є штучні та природні лікувальні пляжі. Загальна довжина морських пляжів в Україні становить 1160 км, або 47 % її берегової смуги, серед яких пляжів завширшки 25 м і більше – 712 км. На морських пляжах України можна організувати відпочинок одночасно 4,1 млн осіб, а ландшафтні рекреаційні ре-

сурси усіх видів дозволяють одночасно оздоровлювати близько 48 млн осіб [56, 83, 152, 168].

Для організації рекреаційної діяльності підбирають найрізноманітніші природні екосистеми, які оцінюються за такими показниками, як клімат, рослинність, наявність водойм, рельєф, поєднання екосистем. За кожним фактором розрізняють п'ять класів оцінки рекреаційної якості природних екосистем: 1 клас – найкращі умови рекреації; 2 клас – хороші умови; 3 клас – задовільні умови; 4 клас – погані умови; 5 клас – абсолютно погані умови рекреації [54].

Важливими компонентами природного рекреаційного потенціалу України є також біосферні заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, які створюють для збереження, відтворення і раціонального використання особливо цінних природних комплексів та об'єктів. Крім того, вони є рекреаційними, науково-дослідними і культурно-освітніми установами. Так, на сьогодні в Україні є 4 біосферних заповідники, 11 національних природних парків, 28 регіональних ландшафтних парків, 22 ботанічних сади, 36 дендрологічних парків, 11 зоологічних парків, 510 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва [52, с. 159].

Крім зазначених вище складових системи рекреаційних ресурсів, важливе місце відводиться також ресурсам культурно-історичного характеру, які включають об'єкти культури, пам'ятки історії, архітектури, археології, етнографічні особливості території і є важливим засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації. Їх можна розглядати в значенні рекреаційних ресурсів лише у випадку, коли вони використовуються як засоби здійснення рекреаційної діяльності.

Загальна кількість архітектурно-історичних пам'яток в Україні становить 48690 об'єктів. Найцінніші культурно-історичні ресурси зосереджено у Львівській, Київській, Тернопільській, Полтавській, Чернігівській областях, Республіці Крим. В джерелі [105] зазначається, що «українські замки, фортеці і монастирі є унікальним історико-культурним явищем Європи і всієї планети». Завдяки грушоподібним куполам українські національні храми не мають аналогів ні в Росії, ні в Європі.

Поруч з іншими ресурсами особливої уваги заслуговують соціально-економічні рекреаційні ресурси, які включають: «матеріально технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти

інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві» [193]. Трудові ресурси займають одне з основних місць у рекреаційній системі і складаються з двох підсистем: управлінської і обслуговуючої. Управлінський персонал займається аналізуванням інформації про обсяги і якість рекреаційних послуг, стан природних екосистем, рекреаційних об'єктів і інфраструктури, а також ухвалює рішення на перспективу. Обслуговувальна підсистема забезпечує умови використання рекреантами рекреаційних об'єктів, охорону природних екосистем.

Важливим для розвитку рекреаційної діяльності підприємств є також комплекс житлових, господарських і культурних об'єктів, що обслуговують рекреаційні потреби людей (дороги, канали, мости, транспорт, зв'язок, комунальне господарство, сфера обслуговування, охорони здоров'я та інші), що становить рекреаційну інфраструктуру. Крім того, рекреаційна інфраструктура поділяється на інфраструктури курортно-рекреаційних регіонів, окремих курортів, санаторіїв, пансіонатів, будинків і баз відпочинку, туристичних баз і комплексів, кемпінгів, спортивно-оздоровчих таборів та ін.

У науковому виданні за редакцією В. В. Денисова розглядаються такі різновиди рекреаційних об'єктів [60, с. 802]:

- 1) кліматичні (пляжі, солярії і т. д.);
- 2) спортивні (туристичні маршрути, спортивно-оздоровчі споруди і т. д.);
- 3) лікувальні (водолікарні, грязелікарні, джерела мінеральних вод, парки лікувальної фізкультури і т. д.);
- 4) природно-пізнавальні (пам'ятники природи, ландшафтні поляни, місця перебування екзотичних тварин і рослин, печери і т. д.);
- 5) розважальні (дискотеки, бари і т. д.);
- 6) екскурсійні (музеї, пам'ятники природи і архітектури, історії і культури і т. д.);
- 7) мисливсько-рибальські (мисливські та рибальські будинки та інші);
- 8) культурні (бібліотеки, концертні майданчики, клуби та інші).

Сукупність рекреантів, природних екосистем, рекреаційних об'єктів, рекреаційної інфраструктури і управлінсько-обслуговуючого персоналу утворюють територіальну рекреаційну систему (ТРС) [60, с. 801]. Перелічені складові ТРС тісно пов'язані між собою і з рекреаційним середовищем (рис.1.1).

ЛІТЕРАТУРА

1. Авакян В. Б. Некоторые вопросы рекреационного использования водохранилищ / В. Б. Авакян, В. К. Бойченко, В. Г. Салтанкин. // Водные ресурсы. – 1986. – № 3 – С. 77–84.
2. Алієв Р. Створення ефективної системи оподаткування в курортно-рекреаційних регіонах як одне із завдань державного управління у сфері місцевих фінансів / Р. Алієв. // Збірник наук. праць Нац. академії держ. упр. при През. України. – 2005. – № 1 – С. 383–388.
3. Алейникова Г. М. Основные направления снижения влияния факторов сезонности в туризме / Г. М. Алейникова, Н. Ф. Федоренко. // Вісник ДІТБ. – 2005. – № 9. – С. 170–175.
4. Апанасенко Г. Місце науки «Валеологія» в Універсальній десятковій класифікації / Г. Апанасенко, С. Прасол. // Вісник книжкової палати. – 2008. – № 9(146). – С. 20–22.
5. Апілат О. В. Підвищення якості послуг в туризмі: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.07.05 / О. В. Апілат ; Харківська державна академія технології та організації харчування. – Харків, 2001. – 20 с.
6. Аранчій В. І. Фінанси підприємств / В. І. Аранчій. – К. : Професіонал, 2004. – 304 с.
7. Артимонова І. В. Концепція маркетинг-міксу як основа програмно-цільового підходу до організації маркетингової діяльності підприємства / І. В. Артимонова. // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 94–101.
8. Артюховский А. К. Санитарно-гигиенические и лечебные свойства леса / А. К. Артюховский. – Воронеж : изд-во Ворон. ун-та, 1985. – 104 с.
9. Арустамов Э.А. Природопользование: Учебник – 8-е изд. / Э. А. Арустамов и др. – М. : Дашков и К, 2007. – 296 с.
10. Бабчинская О. И. Пруды как элемент формирования пригородных рекреационных зон: / О. И. Бабчинская. // Научные записки ВГПУ. Серия: География. – 2000. – № 32 – С. 62–64.
11. Бейдик О. О. Світові рекреаційно-туристські ресурси / О. О. Бейдик, Л. Л. Криницька. // Український географічний журнал. – 2007. – № 2. – С. 49–55.

12. Бешелев С. Д. Математико-статистические методы экспертных оценок. / С. Д. Бешелев, Ф. И. Гурвич. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Статистика, 1980. – 263 с.
13. Білоус С. В. Перспективи розвитку інноваційних процесів у туристичному бізнесі України в рамках інтеграції до Європейського Союзу / С. В. Білоус. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. –Т. 1, № 5. – С. 97–101.
14. Бобров Р. В. Лесная эстетика / Р. В. Бобров. – М. : Агропромиздат, 1989. – 191 с.
15. Бойчук І. М. Економіка підприємств / І. М. Бойчук. – К. : Атіка, 2007. – 528 с.
16. Бокша В. Г. Справочник по климатотерапии / В. Г. Бокша. – К. : Здоровье, 1989. – 204 с.
17. Большаник П. В. Рекреационная география / П. В. Большаник. – Омск : ОГИС, 2002. – 109 с.
18. Брехман И. И. Человек и биологически активные вещества / И. И. Брехман. – Л. : Наука, 1976. – 112 с.
19. Брехман И. И. Введение в валеологию – науку о здоровье / И. И. Брехман. – М. : Наука, 1987. – 125 с.
20. Важов В. И. Целебный климат / В. И. Важов. – Симферополь : Таврия, 1983. – 96 с.
21. Гончаренко М. С. Валеология в схемах: навчальний посібник / М. С. Гончаренко. – Харків : Бурун Книга, 2005. – 208 с.
22. Васильев Ю. С. Использование водоемов и рек в целях рекреации / Ю. С. Васильев, В. А. Кукушкин. – Л. : Гидрометеиздат, 1988. – 232 с.
23. Веденин Ю. А. Динамика территориальных рекреационных систем / Ю. А. Веденин. – М. : Наука, 1982. – 190 с.
24. Ветитнев А. М. Интернет-маркетинг санаторно-курортных услуг : учеб. пособие / А. В. Ветитнев, Я. А. Ашкинадзе. – М. : Финансы и статистика, 2007. – 160 с.
25. Ветитнев А. М. Курортное дело: учебное пособие / А. М. Ветитнев, Л. Б. Журавлева. – М. : КНОРУС, 2006. – 528 с.
26. Ветитнев А. М. Маркетинг некоммерческих санаториев / А. М. Ветитнев, Е. В. Цирюта // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2 (52). – С. 108–115.

27. Ветитнев А. М. Маркетинг санаторно-курортных услуг: учебное пособие / А. М. Ветитнев. – М. : Медицина, 2001. – 224 с.
28. Виклюк Я. І. Застосування «Модифікованої гравітаційної моделі» для оптимізації роботи туристично-рекреаційної системи (ТРС) / Я. І. Виклюк. // Інформаційні системи та мережі: збірник наукових праць. – Львів : Видавництво Нац. університету «Львівська політехніка», 2008. – № 610. – С. 63–69.
29. Виклюк Я. І. Метод визначення агрегованого показника туристичної привабливості території на базі нечіткої логіки / Я. І. Виклюк, О. І. Артеменко. // Складні системи і процеси. – 2009. – № 1. – С. 61–72.
30. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр/page>.
31. Гаман П. І. Менеджмент як теорія і практика для керівника санаторно-курортного закладу / П. І. Гаман. // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 56–59.
32. Гаман П. І. Управління ціноутворенням на медичні послуги в санаторно-курортних закладах України / П. І. Гаман, Ю. В. Деркач // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 90–95.
33. Гаман П. І. Управління якістю медичної допомоги – стратегія оптимізації системи санаторно-курортного забезпечення населення України / П. І. Гаман // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 41–43.
34. Генсірук С. А. Лісові ресурси України, їх охорона та використання / С. А. Генсірук, В. С. Бондар. – К. : Наукова думка, 1973. – 526 с.
35. Генсірук С. А. Рекреаційне використання лісів і охорона навколишнього середовища / С. А. Генсірук, І. Л. Грінчак, М. С. Нижник. – К. : Знання, 1983. – 19 с.
36. Генсірук С. А. Рекреационное использование лесов / С. А. Генсірук, М. С. Нижник, Р. Р. Возняк. – К. : Урожай, 1987. – 247 с.
37. Географические аспекты исследования рекреационных систем : сб. статей / под ред. Ю. К. Ефремова, Б. Н. Лиханова. – М. : Моск. фил. геогр. общ., 1979. – 180 с.

38. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень : монографія / Г. М. Гнатієнко, В. Є. Снитюк. – К. : Маклаут, 2008. – 444 с.
39. Гонтаржевська Л. Г. Ринок туристичних послуг в Україні : навчальний посібник / Л. Г. Гонтаржевська. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
40. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування : навч. посібник / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця : ВДТУ, 2001. – 163 с.
41. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія / Б. Є. Грабовецький. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 171 с.
42. Грабовецький Б. Є. Оцінка відносної важливості факторів, що характеризують рекреаційну привабливість санаторно-курортних закладів / Б. Є. Грабовецький, А. С. Краєвська. // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2011. – № 47. – С. 206–214.
43. Гулич О. І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики : монографія / О. І. Гулич. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 208 с.
44. Гулич О. І. Передумови та чинники відтворення рекреаційно-туристичного комплексу гірських районів на засадах стійкого екологічно-збалансованого розвитку / О. І. Гулич. // Економічні науки : зб. наук. пр. Буковинського університету.– Чернівці : Книги–ХХІ, 2007. – Випуск 3. – С. 171–185.
45. Гулич О. І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів / О. І. Гулич, Л. С. Гринів, Н. М. Герасимчук ; НАН України, Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. – 52 с.
46. Гулич О. І. Концептуальна модель екологічно збалансованого рекреаційного природокористування та ринкові механізми: шляхи інтеграції / О. І. Гулич // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 122–130.
47. Гулич О. І. Регулювання використання, охорони і відтворення природних рекреаційних ресурсів: зарубіжний досвід / О. І. Гулич. // Економічні науки : збірник наукових праць Буковинської державної фінансової академії. – Чернівці : Технодрук, 2010.– Вип. 1(18). – С. 184–192.

48. Гуменюк В. В. Фінансові умови сталого розвитку курортного господарства України / В. В. Гуменюк. // Фінансова політика й економічне регулювання. – 2009. – № 4. – С. 75–81.

49. Гурова Т. Ф. Основы экологии и рационального природопользования: учебное пособие / Т. Ф. Гурова, Л. В. Назаренко. – М. : Оникс, 2007. – 224 с.

50. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах: автореф. дис. ... д. е. н. : 08.10.01 / П. В. Гудзь ; НАН України, Ін-т екон.-правов. дослідж. – Донецьк, 2003. – 36 с.

51. Давиденко В. А. Ландшафтна екологія / В. А. Давиденко, Г. О. Білявський, С. Ю. Арсенюк. – К. : Лібра, 2007. – 280 с.

52. Денисик Г. І. Рекреаційні ландшафти Поділля / Г. І. Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця : Едельвейс і К, 2009. – 206 с.

53. Дідик Я. М. Економічна оцінка корисності рекреаційних ресурсів / Я. М. Дідик. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10(88). – С. 247–251.

54. Дорогунцов С. И. Перспективы рационального использования рекреационных ресурсов Украины в целях массового оздоровления населения / С. И. Дорогунцов, В. И. Куценко, В. И. Ольшевський, Л. Ф. Гаврилюк. // Проблемы развития рекреационного хозяйства в приморских регионах : матер. IV междунар. науч.-практ. семинара. – Одесса, 1994. – С. 9–11.

55. Думін П. В. Хмільник – курортна перлина України / П. В. Думін. – Вінниця : Подолія-К., 2007. – 112 с.

56. Екологія / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, О. К. Аблова [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 364 с.

57. Екологія: навчально-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, О. К. Аблова [та ін.]. – К. : КНЕУ, 1999. – 152 с.

58. Екологічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3. О-Я / редколегія : А. В. Толстоухов та ін. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 472 с.

59. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / наук. ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.

60. Экология города / науч. ред. В. В. Денисова. – Ростов-на-Дону : МарТ, 2008. – 832 с.

61. Экономические проблемы рационального природопользования и охраны окружающей среды / науч. ред. Т. С. Хачатурова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 198 с.

62. Євдокименко В. К. Застосування нечіткої логіки для вдосконалення визначення потоків рекреантів за допомогою «модифікованої гравітаційної» моделі / В. К. Євдокименко, Я. І. Виклюк, С. О. Ляхов. // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 198–213.

63. Ефремов Ю. К. Оценка природных ресурсов / Ю. К. Ефремов. – М., 1968.

64. Жаліло Л. Розвиток валеології: суспільна необхідність і завдання / Любов Жаліло. // Науковий світ. – 2008. – № 12. – С. 26–27.

65. Закон України «Про екологічну експертизу» від 09.02.1995 № 45/95 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/95-ВР>.

66. Закон України «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 р. № 1864 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/1864-15>.

67. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. № 2673-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.

68. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.

69. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2707-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2707-12>.

70. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

71. Закон України «Про Державний земельний кадастр» від 07.07.2011 № 3613-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.

72. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 № 2456-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

73. Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець» від 18.03.1999 № 514-XIV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-14>.

74. Зворыкин К. В. Научно-прикладные аспекты типологии и оценки рекреационных территорий / К. В. Зворыкин, Г. Д. Мухин, В. З. Насретдинова, В. П. Чижова. // Вестник Московского ун-та. Серия географическая. – 1987. – № 4. – С. 10–15.

75. Здравниці профсоюзів України / науч. ред. М. В. Лобода. – К. : Тамед, 1997. – 317 с.

76. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

77. Зорин И. В. Опыт количественной оценки восприятия образа местности / И. В. Зорин. // Рекреационные ресурсы и методы их изучения: зб. статей. – М. : МФГО, 1981. – С. 43–56.

78. Зятковська Л. І. Методологічні засади фінансового забезпечення підприємств / Л. І. Зятковська. // Фінанси України. – 2007. – № 6 – С. 148–155.

79. Інформація щодо виконання Державного бюджету України за 2009 р. // Відомості Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16724385;jsessionid>

80. Ісмаїлова Л. Л. Формування економічної безпеки санаторно-курортних підприємств / Л. Л. Ісмаїлова. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4 (107). – С. 147–149.

81. Кальченко О. М. Кластеризація в туристичній галузі / О. М. Кальченко. // Вісник Чернівецького державного технологічного університету. – 2009. – № 39. – С. 186–195.

82. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94 – ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/132/94-ВР>.

83. Комарова Н. Г. Геоэкология и природопользование / Н. Г. Комарова. – М. : Академия, 2007. – 192 с.

84. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>.

85. Корогодова Е. А. Эффективность предприятий рекреационных комплексов: анализ деятельности и методика оценки / Е. А. Корогодова. // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5(47). – С. 122–126.

86. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз: пер. с англ. В. Н. Егорова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 1063 с.

87. Краєвська А. С. Становлення і розвиток курортної мережі Подільського регіону України / А. С. Краєвська. // Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі : зб. наук. пр. – Тернопіль. – ТДТУ ім. І. Пулюя, 2007. – С. 154–158.

88. Краєвська А. С. Рациональное використання водних рекреаційних ресурсів регіону / А. С. Краєвська. // Проблеми рационального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Рівне : НУВГП, 2007. – Випуск XIII, № 4. – С. 223–233.

89. Краєвська А. С. Фінансове забезпечення діяльності установ лікувально-оздоровчого відпочинку / А. С. Краєвська. // Вісник НУВГП : зб. наук. пр. – Рівне. – 2008. – Вип. 4 (44), ч. 4. – С. 319–324.

90. Краєвська А. С. Суть та оптимізація рекреаційного природокористування в Україні / А. С. Краєвська. // Вісник НУВГП : зб. наук. пр. – Рівне. – 2009. – Вип. 15, № 4. – С. 190–197.

91. Краєвська А. С. Особливості системи управління курортно-рекреаційними закладами України / А. С. Краєвська. // Проблеми рационального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Рівне. – 2010. – Випуск XVI, № 3. – С. 420–429.

92. Крючков О. Радонові податки / О. Крючков. // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 16. – С. 23–25.

93. Кукушкин В. А. Рекреационное использование водохранилищ ГЭС и ГАЭС / В. А. Кукушкин, М. Ф. Складнев, М. П. Федоров. // Гидротехническое строительство. – 1987. – № 10. – С. 23–25.

94. Кульпина Ю. В. Организация внутреннего маркетинг-аудита на предприятиях санаторно-курортной сферы / Ю. В. Кульпина. // Экономика и управление. – 2008. – № 2(39). – С. 286–289.

95. Курамышин В. Я. Ведение хозяйства в рекреационных лесах / В. Я. Курамышин. – М. : Агропромиздат., 1988. – 208 с.

96. Курортні ресурси України. – К. : Укрпрофоздоровниця, ТАМЕД, 1999. – 344 с.
97. Кусков А. С. Рекреационная география / А. С. Кусков, В. Л. Голубева, Т. Н. Одинцова. – М. : Флинта, МПСИ, 2005. – 496 с.
98. Левківський С. С. Раціональне використання і охорона водних ресурсів: підручник / С. С. Левківський, М. М. Падун. – К. : Либідь, 2006. – 280 с.
99. Лінник С. О. Рекреація в структурі регіональної економіки / С. О. Лінник. // Економіка та держава. – 2005. – № 12. – С. 46–49.
100. Ліси Хмельниччини та їх народногосподарське значення. – Львів : Каменяр, 1974. – 127 с.
101. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
102. Лемешев М. Я. Региональное природопользование: на пути к гармонии / М. Я. Лемешев, Н. В. Чепурных, Н. П. Юрина. – М. : Мысль, 1986. – 262 с.
103. Мазур Ф. Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії / Ф. Ф. Мазур. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 96 с.
104. Малый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2000. – 1088 с.
105. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
106. Петровський Б. Д. Особливості інноваційної діяльності в умовах функціонування СЕЗ «Курортполіс Трускавець». / Б. Д. Петровський, О. Б. Петровський. // Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку : матеріали Міжнародного конгресу (23–28 травня 2000 р.) – Трускавець, 2000. – С. 12–14.
107. Мельниченко С. Технології інтернет-маркетингу на підприємствах санаторно-курортного бізнесу / С. Мельниченко, Н. Ведмідь. // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 6. – С. 94–102.
108. Мироненко Н. С. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – М. : Изд. МГУ, 1981, – 207 с.
109. Мінеральні води України / під ред. Е. О. Колесника, К. Д. Бабова. – К. : Купріянова, 2005. – 576 с.

110. Мозгальова В. М. Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Одеського регіону як чинник активізації інвестиційних процесів / В. М. Мозгальова. // Вісник ОДЕУ, 2004. – № 17. – С. 212–216.
111. Мороз О. В. Оптимальне управління економічними системами в умовах невизначеності та ризику / О. В. Мороз. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003. – 177 с.
112. Мороз О. О. Інституційна підтримка розвитку систем управління якістю / О. О. Мороз. – Теорії мікро-макроекономіки. Зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип.19. – С. 122–129.
113. Миллер Г. П. Ландшафтно-геофизические основы охраны ЛК при их рекреационном использовании / Г. П. Миллер, В. Н. Петлин, А. А. Третьяк. // Вест. Львовского ун-та. Серия географическая. – 1988. – Вып. 16. – С. 11–17.
114. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009–2005 : офіційне вид. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 191 с.
115. Николаенко Д. В. Рекреационная география / Д. В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 279 с.
116. Одрехівський М. В. Концепція стресу як основа методології діагностики здоров'я людини / М. В. Одрехівський. // Нові підходи до організації і проведення лікування, реабілітації та рекреації в умовах курорту : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Трускавець, 1995. – С. 147–150.
117. Одрехівський М. В. Методологія організаційного проектування курортотолісів / М. В. Одрехівський. // Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці, 1995. – Ч. I. – С. 39–40.
118. Одрехівський М. Курортотоліс Трускавець: передумови та доцільність створення / М. Одрехівський. // Український світ. – 1996. – № 1–2. – С. 53. (укр., нім. та англ. мовами).
119. Одрехівський М. В. Валеологічні інноваційні центри: економічні проблеми створення і функціонування : монографія. / М. В. Одрехівський. – Львів : Світ, 1997. – 144 с.
120. Одрехівський М. В. Маркетингово-орієнтоване управління рекреаційними інноваційними підприємствами : монографія / М. В. Одрехівський. – Дрогобич : РВ ДДПУ, 2009. – 488 с.

121. Онищук Я. В. Фінансове забезпечення діяльності малого та середнього бізнесу / Я. В. Онищук. // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С. 51–59.
122. Опанащук Ю. Я. Формування системи послуг у готельному господарстві України: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.00.04 / Ю. Я. Опанащук ; Львівська комерційна академія. – Львів, 2009. – 20 с.
123. Основы валеологии: учебник / Г. Л. Билич, Л. В. Назарова. – СПб. : Фолиант, 2000. – 560 с.
124. Основные положения организации и развития лесного хозяйства Винницкой области Украинской ССР. – Ирпень, 1990. – 569 с.
125. Царенко О. М. Основи екології та економіка природокористування. Курс лекцій. Практикум : навчальний посібник. / О. М. Царенко, О. О. Несветов, М. О. Кабдацький. – 2-ге вид., стер. – Суми : ВТД Університетська книга, 2004. – 400 с.
126. Основы економічної теорії: підручник / наук. ред. проф. В. Г. Федоренко. – К. : Алерта, 2007. – 519 с.
127. Охріменко А. Г. Удосконалення територіальної організації рекреаційного комплексу Подільського регіону : автореф. дис. ... к. е. н. : 08.10.01 / А. Г. Охріменко ; Національна академія наук України. – К., 2001. – 18 с.
128. Павлішак Ю. В. Економіко-математичне моделювання в управлінні підприємствами санаторно-курортної сфери: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.03.02 / Ю. В. Павлішак ; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 15 с.
129. Перлини Східного Поділля / за ред. Г. І. Денисика. – Вінниця : Тезис, 2008. – 168 с.
130. Петленко В. П. Основы валеологии : книга первая / В. П. Петленко. – М. : Олимпийская литература, 1998. – 433 с.
131. Петленко В. П. Валеология – перспективное научно-педагогическое направление XXI века / В. П. Петленко, Д. Н. Давиденко. // Научно-теоретический журнал. – 2001. – № 6. – Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/Press/ТРФК/2001№6/p9-13.htm>.
132. Петриченко О. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду – складова збору за спеціальне використання природних ресурсів / О. Петриченко, М. Стрижевський. // Вісник податкової служби України. – 2006. – № 10 (389). – С. 20.

133. Пищолка В. М. Рекреационные ресурсы климата в Украинской ССР и перспективы их использования / В. М. Пищолка, И. М. Щербань, Н. В. Николаева. – К., 1985. – 117 с.
134. Півошенко І. М. Клімат Вінниці / І. М. Півошенко. – Вінниця : Антекс-ІЛГД, 1995. – 224 с.
135. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
136. Пожарицкая И. М. Методы анализа сезонности расходов в туризме / И. М. Пожарицкая. // Вестник физиотерапии и курортологии. – 2003. – № 2. – С. 145–146.
137. Пономаренко Г. Н. Курортология: энциклопедический словарь / Г. Н. Пономаренко. – М., 2008. – 256 с.
138. Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 № 1391 «Про внесення змін до переліку населених пунктів, віднесених до курортних» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1391-97-п>.
139. Постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/188/98-вр>.
140. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.05.1997 № 432 «Про затвердження класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/432-97-п>.
141. Наказ Державного комітету статистики України, Державної туристичної адміністрації від 12.11.2003 № 142/394 «Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності» // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 50. – С. 238.
142. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2006 № 132 «Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/132-2006-п>.
143. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2006 № 1566 «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1566-2006-п>.

144. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 № 459 «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>
145. Природные аспекты рекреационного использования леса. – М. : Наука, 1987. – 168 с.
146. Преображенский В. С. География рекреационных систем СССР / В. С. Преображенский, Ю. А. Веденин, Н. А. Данилова. – М. : Прогресс, 1982. – 228 с.
147. Проценко Г. Д. Вивчення рекреаційних ресурсів клімату України / Г. Д. Проценко, В. М. Пищолка. // Географічне краєзнавство: сучасний стан і перспективи: тези доповідей. – Житомир, 1992. – С. 40–41.
148. Разумихин Н. В. Рекреационные ресурсы, их использование и охрана / Н. В. Разумихин. // Природные ресурсы и их охрана. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1987. – С. 67–75.
149. Региональное управление: опыт и проблемы / под ред. В. К. Мамутова и Н. Д. Прокопенко. – К. : Наукова думка, 1984. – 255 с.
150. Регіологія туризму : наук.-метод. вид. / за ред. Д. М. Стеченка. – К. : КУТЕП, 2004. – 218 с.
151. Реймерс Н. Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – М. : Мысль, 1990. – 637 с.
152. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты / под. ред. В. К. Мамутова, А. И. Амоша; АН Украины, Ин-т экономики промышленности. – К. : Наукова думка, 1992. – 141 с.
153. Рибалко Н. О. Курортний депозит – інструмент фінансового забезпечення санаторно-курортних закладів / Н. О. Рибалко. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11(102) – С. 139–143.
154. Рибалко Н. О. Особливості формування фінансових ресурсів підприємствами санаторно-курортного комплексу / Н. О. Рибалко. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12 (91). – С. 108–111.
155. Римар М. В. Удосконалення процесу фінансування екологічної діяльності в сучасних умовах розвитку економіки / М. В. Римар, Н. В. Савчук, О. Я. Савчук. // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону.

Фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Рівне : НУВГП, 2005. – Випуск XI, № 4. – С. 12–26.

156. Римар М. В. Оподаткування в системі фінансового забезпечення розвитку лісового господарства в умовах євроінтеграції / М. В. Римар, Г. Я. Ільницька. // Вісник НУВГП. – Рівне. – 2006. – Вип. 4 (36), ч. 2. – С. 408–413.

157. Римар М. В. Розвиток іноземного туризму в Україні в контексті євроінтеграції / М. В. Римар, С. М. Пилипенко. // Вісник НУВГП. – Рівне. – 2006. – Вип. 4 (36), ч. 2. – С. 413–421.

158. Римар М. В. Теоретичні аспекти функціонування механізму природокористування на засадах сталого розвитку / М. В. Римар, Р. С. Филипів. // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону. Фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Рівне: НУВГП, 2007. – № 5.

159. Римар М. В. Прогнозування в системі стратегічного управління валеологічними підприємствами / М. В. Римар, А. С. Краєвська. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – С. 131–137.

160. Римар М. В. Маркетинг валеологічних підприємств / М. В. Римар, А. С. Краєвська. // Вісник ЛДНТУ ім. В. Чорновола. Серія «Економічні науки». – 2011. – Вип. 6. – С. 99–106.

161. Розвиток туристичного бізнесу регіону : навч. посібник / ред. І. М. Школи. – Чернівці : Книги ХХІ, 2007, – 292 с.

162. Розметова О. Г. Важелі прямого державного впливу на розвиток курортно-оздоровчої та туристичної сфер / О. Г. Розметова. // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 83–85.

163. Розметова О. Г. Створення умов інвестиційної привабливості розвитку санаторно-курортних послуг / О. Г. Розметова. // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 64–67.

164. Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 30.01.2004 р. № 19 «Про підготовку проекту Державної програми розвитку міста-курорту Хмільник як загальнодержавного бальнеологічного курорту радонової терапії та рекреації і туризму на 2005–2010 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart79/idx79259.htm>.

165. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – Львів : Світ, 1993. – 240 с.

166. Руденко В. П. Картографическое обоснование территориального планирования / В. П. Руденко. – К. : Наук. думка, 1984. – 168 с.
167. Руденко В. П. Природно-ресурсный потенциал территории как основа природно-ресурсного районирования / В. П. Руденко. // География и природные ресурсы. – 1982. – № 3. – С. 162–167.
168. Рудский В. В. Основы природопользования / В. В. Рудский. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 271 с.
169. Рудь Н. Инвестиции в туристско-рекреационную сферу: зарубежный опыт и потенциал российских регионов / Н. Рудь. // Мировая экономика и международные отношения. – 2007. – № 7 – С. 66–74.
170. Рысин Л. П. Влияние рекреационного лесопользования на растительность / Л. П. Рысин, Г. А. Полякова. // Природные аспекты рекреационного использования леса. – М., 1987. – С. 4–26.
171. Санаторно-курортне лікування та відпочинок у 1999 році. – К. : Міністерство статистики України, 2000. – 35 с.
172. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні // Статистичний бюлетень. – К. : Державний комітет статистики України, 2010. – 99 с.
173. Саркисов С. А. Прогнозирование и развитие больших систем / С. А. Саркисов, Л. В. Голованов. – М. : Статистика, 1975. – 192 с.
174. Соколенко С. І. Інноваційні кластери за кордоном та в Україні – інструмент розвитку конкурентоспроможності національної та регіональної економіки [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко // Стратегії конкурентоспроможності регіонів в умовах глобалізації: український та закордонний досвід : матеріали IV національного форуму з питань регіонального розвитку [12.11.2008 р., м. Київ] / МФСР, СЕУ, ІЕП НАНУ. – К., 2008. – Режим доступу: <http://www.rgd.org.ua>
175. Семенов В. Ф. Екологізація економіки регіону / В. Ф. Семенов. – Одеса : Оптимум, 2003. – 238 с.
176. Семенов В. Ф. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону / В. Ф. Семенов, В. М. Мозгальова, І. В. Давиденко. // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С.78–89.
177. Сидоренко І. О. Управління якістю туристичних послуг в умовах конкурентного середовища: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.02.03 /

І. О. Сидоренко; НДЕІ Міністерства економіки України. – К., 2006. – 22 с.

178. Сытник К. М. Словарь-справочник по экологии / К. М. Сытник, А. В. Брайон, А. В. Гордецкий, А. П. Брайон. – К. : Наукова думка. – 1994. – 664 с.

179. Січко С. М. Нормативно-правове та економічне забезпечення використання й охорони земель рекреаційного призначення / С. М. Січко. // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 175–179.

180. Скибінський С. В. Маркетинг готельних послуг / С. В. Скибінський, Л. О. Іванова, О. Ф. Моргун. – Львів : Вид. Львівської комерційної академії, 2000. – 246 с.

181. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры. Украинский контекст / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.

182. Сочка К. А. Організація рекреаційної діяльності : матеріали до курсу лекцій / К. А. Сочка. – Ужгород, 1997. – 63 с.

183. Старостенко Н. В. Бюджети моногалузевих міст із сезонними фінансовими потоками: проблеми і шляхи розв'язання / Н. В. Старостенко // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С. 98–109.

184. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.

185. Страхова Н. А. Экология и природопользование / Н. А. Страхова, Е. В. Омельченко. – Ростов на Дону: Феникс, 2007. – 252 с.

186. Суліменко Л. О. Економічна ефективність застосування маркетингових підходів у санаторно-курортній практиці / Л. О. Суліменко. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 1 (68). – С. 74–77.

187. Суров С. Проблемы повышения конкурентоспособности в сфере санаторно-курортных услуг / С. Суров. // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 12. – С. 32–35.

188. Температура воздуха на Украине / В. Н. Бабиченко, С. Ф. Рудышина, З. С. Бондаренко, Л. М. Гущина. – Л. : Гидрометеоздат, 1987. – 399 с.

189. Томаневич Л. М. Організаційно-економічний механізм управління туристично-рекреаційними комплексами в Україні: авто-реф. дис. ... к. е. н. : 08.02.03 / Л. М. Томаневич ; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 18 с.
190. Україна в цифрах у 2009 році / Державний комітет статистики України // Статистичний щорічник України за 2009 рік. – С. 492–493.
191. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державний комітет статистики України. – К. : Август-Трейд, 2011. – 559 с.
192. Фінансово-економічний аналіз : підручник / Буряк П. Ю., Римар М. В., Бець М. Т. [та ін.] ; за заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара. – К. : Професіонал, 2004. – 528 с.
193. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К. : ЦНЛ, 2007. – 312 с.
194. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
195. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналізу / Л. П. Царик, Г. В. Чернюк. – Тернопіль : ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2001. – 187 с.
196. Царенко О. М. Основи екології та економіка природокористування / О. М. Царенко, О. О. Несветов, М. О. Кадацький. – Суми : Університетська книга, 2004. – 400 с.
197. Цьохла С. Ю. Сутність соціально орієнтованої рекреаційної діяльності й проблеми її розвитку / С. Ю. Цьохла. // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 21–23.
198. Черчик Л. М. Концепція соціоекологоорієнтованого ринку рекреаційних ресурсів / Л. М. Черчик. // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 265–270.
199. Черчик Л. М. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку рекреаційного природокористування в Україні / Л. М. Черчик. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6(84). – С. 181–186.
200. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії / Н. В. Чорненька. – К. : Атіка, 2006. – 264 с.
201. Чуланова Л. И. Экологические аспекты рекреационного лесопользования в Донецкой области / Л. И. Чуланова, Р. Г. Синельщиков. // Охорона навколишнього середовища та раціональне викори-

стання природних ресурсів: зб. доп. ІХ Всеукр. наук. конф. асп. та студ. : (13–15 квітня 2001 р., м. Донецьк), / ДонНТУ. – Донецьк, 2001. – С. 128–129.

202. Шальнев В. А. Рекреационные ресурсы / В. А. Шальнев, В. В. Савельева. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост.ун-та, 1982. – Ч. 2: Условия и ресурсы отдыха и туризма. – С. 7–17.

203. Шевченко Г. М. Принципи побудови організаційно-економічного механізму формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території / Г. М. Шевченко. // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2007. – № 1. – С. 60–66.

204. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник / за ред. І. М. Школи та ін. – Чернівці, 2003. – 596 с.

205. Шмандій В. М. Управління природоохоронною діяльністю / В. М. Шмандій, І. О. Солошич. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 296 с.

206. Шматько В. Г. Екологія і організація природоохоронної діяльності / В. Г. Шматько, Ю. В. Нікітін. – К. : КНТ, 2006. – 304 с.

207. Шульгіна Л. М. Маркетинг підприємств туристичної галузі: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.06.01 / Л. М. Шульгіна ; Київський національний торговельно-економічний університет. – К., 2006. – 20 с.

208. Яцик А. В. Водогосподарська екологія: у 4 т.(7 кн.) / А. В. Яцик. – К. : Генеза, 2004. – Т. 3, Кн. 5. : Екологія водокористовування. – 496 с.

209. Freeman C. Continental, National and Sub-National Innovation Systems Complementarity and Economic Growth / C. Freeman. // Research Policy, 2002. – No. 31. – P. 191–211.

210. Hammer M. Reengineering the corporation; a manifesto for business revolution / M. Hammer, G. Champy. – Harper Business. – 1993. – 129 p.

211. Gordon T. Report on a long. Range Forecasting study. The RAND Corporation / T. Gordon, O. Helmer. – Santa Monica. Calif., 1964. – 165 p.

212. Turban E. Decision Support and Expert Systems: Management Support Systems. (Fourth Edition) Englewood Cliffs / E. Turban. – N. J. : Prentice Hall, Inc, 1995. – 887 p.

Наукове видання

Краєвська Алла Станіславівна

Мороз Олена Омелянівна

Грабовецький Борис Євсійович

**РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ**

Монографія

Редактор С. А. Малішевська

Оригінал–макет підготовлено А. С. Краєвською

Підписано до друку 18.06.2013 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. др. арк. 10,63
Наклад 300 (1-й запуск 1–75) Зам № 06-03

Вінницький національний технічний університет,
КІВЦ ВНТУ,
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95,
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-85-32.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано ФОП Барановська Т. П.
21021, м. Вінниця, вул. Порики, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4377 від 31.07.2012 р.